

**Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет
імені Івана Франка**

Наталія Борисенко

**МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

**ДЛЯ СТУДЕНТІВ МАГІСТРАНТІВ
ФАКУЛЬТЕТІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

**Житомир – 2010
Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка**

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Житомирського державного університету імені Івана Франка
від 24 вересня 2010 р (Протокол № 2).

Рецензенти:

Левицький А. Е. – професор кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Славова Л. Л. – доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Соловйова Л. Ф. – доцент кафедри міжкультурної комунікації Житомирського державного університету імені Івана Франка

Борисенко Н.Д.

Методика проведення наукових досліджень: Навчально-методичний посібник. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2010. – 64 с.

Навчальний посібник має на меті ознайомити студентів-магістрантів з вимогами, що висуваються до написання дипломних робіт. У посібнику аналізуються загальнонаукові та лінгвістичні методики дослідження, розглядаються особливості досліджень в маргінальних галузях мовознавства, наводяться приклади з розвідок сучасних вітчизняних та закордонних вчених. Посібник також знайомить з вимогами, що висуваються до оформлення результатів наукового дослідження.

ЗМІСТ

Передмова	4
Лекційні нотатки	5
Загальнонаукові методи дослідження.....	5
Лінгвістичні методи дослідження.....	10
Порівняльно-історичний метод.....	12
Зіставний і типологічний методи.....	14
Структурний метод.....	16
Методики дослідження лексики.....	17
Мова і статистика.....	21
Дискурсивний аналіз.....	27
Лінгвокультурологічний аналіз.....	28
Мова і стаття: проблеми і перспективи.....	34
Сучасні соціолінгвістичні розвідки.....	43
Організація емпіричного дослідження та оформлення його результатів.....	47
Плани семінарських занять	54
Запитання для самоконтролю	56
Список рефератів	58
Література	59

Передмова

Проведення самостійного наукового дослідження, що сприяє виробленню самостійного творчого мислення та потреби систематичного поповнення знань, є важливою складовою навчання в магістратурі. Раціонально сплановане та правильно оформлене дослідження дозволяє магістранту не лише проаналізувати останні тенденції в мовознавстві, а й долучитися до вищирення нагальних проблем галузі.

Обов'язковою умовою успішності розвідки є вміння правильно оцінити сучасний стан розробки певної проблеми, підібрати відповідні методики дослідження, використовувати термінологічний апарат мовознавства та загальнонаукову лексику, грамотно оформити бібліографічний апарат. Для вирішення цих завдань у посібнику пропонується огляд сучасних поглядів на теорію методу, аналіз основних загальнонаукових та лінгвістичних методів та методик. Останні ілюструються прикладами з робіт вітчизняних та закордонних мовознавців. Пропонуються різноманітні підходи до класифікації методів. Увага приділяється маргінальним галузям мовознавства, а саме лінгвокультурології, гендерній лінгвістиці, соціолінгвістиці та їх власним методам та методикам.

Посібник включає лекційні нотатки, плани семінарських занять, список рефератів та питання для самоконтролю.

Сподіваємось, що посібник стане в пригоді магістрантам та студентам старших курсів, які працюють над власними дослідженнями.

Лекційні нотатки

Загальнонаукові методи дослідження

Мовознавство як наука характеризується системним підходом до об'єкту дослідження – мови. Цей підхід з'явився в лінгвістичних дослідженнях засновника Казанської лінгвістичної школи Івана Бодуена де Куртене та Ф. де Соссюра на межі XIX та XX століть, коли в науці, техніці і мистецтві розвинулась думка про взаємопов'язаність усього існуючого. Оскільки під системою розуміють впорядковану та внутрішньо організовану сукупність, елементи якої взаємопов'язані та взаємодіють один з одним, підпорядковуються відношенням ієрархії, утворюють підсистеми і функціонують у взаємодії із зовнішнім середовищем, то мова як система підлягає аналізу. При цьому аналіз мови може здійснюватись у двох напрямках: мова може аналізуватись у своєму відношенні до об'єктів зовнішнього середовища, а саме у своєму функціонуванні і у відношеннях елементів системи один до одного і до системи в цілому, тобто аналізу підлягає мовна структура.

Галузь пізнання, що претендує на звання науки, повинна мати об'єкт, предмет дослідження, метамову та певні дослідницькі методи. Наука виникає лише тоді, коли формуються і систематично використовуються особливі наукові методи емпіричного і теоретичного дослідження певних явищ. У цьому зв'язку, цікавою є історія мовознавства. Хоча лінгвістичні розвідки розпочались ще у Давній Індії та Античній Греції, мовознавство як наука з'явилося лише на початку XIX ст., коли був розроблений власне лінгвістичний, порівняльно-історичний метод.

Поняття методики проведення наукових досліджень має вирішальне значення, коли йдеться про валідність результатів наукової розвідки. Вибір адекватних методик і прийомів

полегшує процедуру дослідження, робить її більш ефективною, а результати більш достовірними.

Питання про методи дослідження є одним із найважливіших у сучасному мовознавстві. Сам термін *метод* не отримав однозначного трактування, оскільки під методом окремі дослідники розуміють як власне методи, так і методики. Як зауважують сучасні російські дослідники З.Д. Попова та Й.А. Стернін терміни *метод*, *методика*, *прийом* використовуються широко та замінюють один одного. При цьому термін *метод* позначає як спосіб теоретичного дослідження, так і спосіб здійснення чогось, тобто є синонімом терміну *прийом* [Попова, Стернін, 2010, 111]. З іншого боку, існує багатозначність і терміну *методика*, оскільки, з одного боку, це сукупність методів й прийомів для ефективного дослідження певного явища (пор.: методика проведення наукових досліджень), а, з іншого, окремий прийом дослідження [Попова, Стернін, 2010, 112].

Найбільш прийнятною, на наш погляд, залишається концепція розмежування *методології*, *методу* та *методики*, запропонована В. І Кодуховим [Кодухов, 1974]. Відповідно до цієї концепції існує трихотомія *методологія* – *метод* – *методика*. Якщо під *методологією* розуміють спосіб пізнання, то *метод* є способом організації пізнавальної та дослідницької діяльності, підходом до матеріалу, що вивчається. *Методика*, у свою чергу, являє собою систему процедур вивчення об'єкта дослідження. Крім того *методика* може розглядатись як конкретне застосування загальноприйнятого *методу* відповідно до мети й завдань дослідження [Селіванова, 2008, 49]. Однією з основних вимог до наукового методу є передбачуваність результатів експерименту, у той же час, сам висновок наукового дослідження є непередбачуваним [Хроленко, 2005, 134].

Необхідно зазначити, що не всі мовознавці вважають питання про розмежування методу і методики принциповим, наголошуючи на тому, що класифікація методу, який використовується в конкретному дослідженні, не має особливого значення. Проте акцентується необхідність максимально точного визначення назви самого методу, наприклад *методи направлено й вільного асоціативного експерименту* замість *метод асоціативного експерименту* [див., напр., Попова, Стернін, 2010, 112].

Методи поділяються на *загальнонаукові*, тобто такі, що використовуються в усіх галузях наукового знання та методи окремих наук, у нашому випадку, власне лінгвістичні.

Серед загальнонаукових методів, що використовуються у сучасному мовознавстві виділяємо декілька наступних:

Спостереження – цілеспрямоване сприйняття, зумовлене завданням пізнавальної діяльності, головною умовою якого є об'єктивність, яка контролюється повторним спостереженням чи іншими методами. **Самоспостереження (інтроспекція)**, що базується на інтуїції дослідника, також використовується у лінгвістиці, хоча й критикується за суб'єктивність, яка призводить до неправильної оцінки досліджуваних фактів. Одним з найцікавіших епізодів у лінгвістиці XX століття є використання інтроспекції американською дослідницею Робін Лакофф, яка опублікувала на початку 1970-х років серію праць під назвою «Мова і місце жінки» [див., напр., Lakoff, 1973]. Дослідження, що презентувало особливості мовлення жінок і кваліфікувало певні структури англійської мови як чоловічі чи жіночі, було повністю побудоване на інтуїції та інтроспекції. У той же час, воно спровокувало цілу низку робіт, які мали на меті підтвердити чи спростувати висновки авторки. Цікавим є той факт, що емпіричне дослідження К. Едельскі показало, що носії англійської мови дійсно сприймають окремі мовні структури як

жіночі або чоловічі висловлювання [Edelsky, 1977, 226-228]. Крім того, результати аналізу збігаються з характеристикою “жіночого стилю” Р. Лакофф [Lakoff, 1973].

Індукція є узагальненням результатів окремих спостережень, шляхом від конкретних даних емпіричного дослідження до загальних висновків. На основі індукції створюються класифікації та типології певних лінгвістичних явищ (напр, лексико-граматичні класи слів), виявляються мовні універсалиї. Наприклад, Р. Якобсон, вивчаючи диференційні ознаки фонем, дійшов загального висновку, що всі зазначені ознаки зводяться до дванадцяти пар [Кочерган, 2006, 76]

Дедукція є процесом зворотнім індукції, поширенням дії загального твердження на конкретне лінгвістичне явище чи мовний факт. В основі дедукції знаходиться аксіома про те, що все, що є вірним відносно певного класу явищ, є вірним відносно окремих членів класу. За допомогою дедукції передбачають факти задовго до їх емпіричного відкриття. Улюблений метод Шерлока Холмса використовується в сучасному мовознавстві для встановлення статусу окремої мовної одиниці.

Гіпотеза – наукове припущення щодо певних ознак, характеристик, способу та особливостей існування та функціонування об'єкта дослідження. Гіпотеза дає синтетично цілісне уявлення про досліджуваний предмет у внутрішніх зв'язках його складових частин та якостей, які встановлюються аргію до дослідження, але таким чином, що, визнаючи наявність цих зв'язків та їх відношень, ми отримуємо можливість пояснювати та передбачати реальні факти. Самі гіпотези мають лише можливі рішення, правильність яких підтверджується або спростовується під час подальшої роботи дослідника. Підтверджена емпіричним дослідженням гіпотеза стає науковою теорією. У вітчизняній науці велика увага приділяється формуванню гіпотези та перевірки її правильності на

емпіричному матеріалі. Ця традиція спирається на положення видатного радянського лінгвіста Льва Щерби, який вважав, що лінгвістичне дослідження повинно складатись зі збору фактичного матеріалу, побудови гіпотези та перевірки її істинності на нових фактах [Щерба, 1974]. У радянському мовознавстві був введений запозичений з філософії термін гіпотетико-дедуктивний метод [Арнольд, 1991, 34]. Метод складається з декількох етапів. Спочатку збирають фактичний матеріал, його узагальнюють індуктивним шляхом і будують гіпотезу, яка далі уточнюється багатьма шляхами, наприклад, зіставленням з вже відомими концепціями. Після цього шляхом дедукції на основі даних, що були визнані істинними, виводиться нова теорія за допомогою логіки. На заключному етапі нова теорія перевіряється шляхом її зіставлення з новими фактами. Якщо в ході такої перевірки виявляють факти, що суперечать висновкам, гіпотеза уточнюється [Арнольд, 1991, 34-35].

Аналіз направлений на експериментальне ділення предмету дослідження на частини або виділення ознак і властивостей предмету дослідження для окремого вивчення. Даний метод є основою компонентного, гендерного, концептуального, прагматичного та лінгвокультурологічного аналізу.

Синтез передбачає поєднання окремих ознак і характеристик явища в єдине ціле. Зазвичай обидва методи використовуються разом.

Таксономія направлена на класифікацію досліджуваних явищ шляхом їх диференціації відповідно до принципів логіки.

Порівняння дозволяє виявити спільні і відмінні риси явищ, що порівнюються, і є основою порівняльно-історичного, контрастивного та типологічного методів.

Експеримент передбачає емпіричну перевірку висунутої гіпотези на практиці на основі анкетування, опитування,

статистичного аналізу. Експеримент широко використовується в психолінгвістиці, фонології, нейролінгвістиці.

Фальсифікація має на меті спростування хибної гіпотези шляхом її емпіричної перевірки.

Моделювання як сукупність способів ідеалізації й абстрагування, аналізу й синтезу полягає в мисленнєвому й формалізованому представленні об'єкта дослідження та вивченні на основі моделі явищ, ознак, характеристик, закономірностей існування і функціонування об'єкта.

Лінгвістичні методи дослідження

Однією з головних ознак виникнення певного напрямку в науці є наявність власного методу. Панування одного з методів у певну епоху зумовлює загальний характер розвитку лінгвістики. У сучасному мовознавстві має місце дискусія про час виникнення науки про мову. З одного боку, зародження науки про мову в Європі відносять до часів Античної Греції, а в Індії до V ст. до нашої ери. З іншого боку, вважається, що наука про мову виникла на початку XIX ст., коли у працях компаративістів першого покоління Ф. Боппа, Р. Раска, О.Х. Востокова та Я. Грима був розроблений спеціальний метод дослідження й опису мови, яким до того часу наука не користувалась, розглядаючи мову в комплексі з іншими, переважно філософськими науками. Таким чином, вищезгадана концепція пов'язує виникнення науки про мову з появою спеціального методу.

Спеціалісти в галузі теорії мовознавства вважають, що однією з ознак виникнення певного напрямку у науці є наявність власного методу. Саме метод формує підходи до аналізу мовних і мовленнєвих явищ.

Власне лінгвістичні методи використовуються з метою дослідження мови, мовлення, комунікативної поведінки, продуктів мовленнєвої діяльності і мають власну специфіку.

На жаль, не існує єдиної загальновизнаної класифікації лінгвістичних методів, проте більшість дослідників визнає існування **порівняльно-історичного, структурного і математичних** методів. Останнього часу до списку ключових методів додають **функціональний** та **конструктивний** методи.

Хоча у середині кожного методу розрізняють окремі методики, останні не мають жорсткого зв'язку з методами і можуть бути спільними у різних методів. Крім того, методики, що з'явилися у рамках певного методу, продовжують існувати навіть тоді, коли сам метод втрачає панівне становище. Так, структурний метод втратив свою актуальність, в той час, як методики (напр., дистрибутивний аналіз), що були створені в його межах, продовжують використовуватись, оскільки забезпечують послідовну об'єктивність опису.

З.Д. Попова та Й.А. Стернін пропонують наступну класифікацію методик дослідження відповідно до мети їх використання:

Методики лінгвістичного дослідження:

- лінгвістичне спостереження;
- лінгвістичний експеримент;
- лінгвістичне інтерв'ю (опитування).

Методики верифікації результатів дослідження:

- опитування за результатами, що були отримані;
- повтор дослідження на іншому матеріалі;
- повтор дослідження із застосуванням інших методик.

Методики інтерпретації результатів:

- семантична інтерпретація;
- когнітивна інтерпретація [Попова, Стернин, 2010, 113].

Лінгвістичне спостереження є аналізом і фіксацією мовного матеріалу в його функціонуванні у мовленні, які супроводжуються фіксацією явищ, що спостережуються.

Лінгвістичний експеримент є створенням певного лінгвістичного явища (мовленнєвого твору) з метою його дослідження. Серед експериментальних методик виділяють:

- вільний асоціативний експеримент;
- направлений асоціативний експеримент;
- методику суб'єктивної дефініції;
- методику Бендикса;
- експлікативний експеримент;
- методику опису чуттєвого образу, що викликаний словом;
- методику письмової рефлексії (мінітворів) за концептом;
- завершення експериментальної фрази.

Опитування передбачає відповіді (усні та письмові) на питання дослідника. Той, хто бере участь в опитуванні, інформант чи респондент.

Лінгвістичне інтерв'ю полягає в тому, що інформанти, носії мови, отримують прямі питання лінгвістичного характеру про певні мовні одиниці чи явища. Результати узагальнюються та статистично оброблюються. Інтерв'ю має форму опитування (усного чи письмового). Відповіді інформантів фіксуються або самими інформантами або дослідником. Інтерв'ю включає пряме лінгвістичне інтерв'ювання; методику семантичної диференціації; методику оцінної диференціації. Методика широко використовується у соціолінгвістиці та психолінгвістиці.

Порівняльно-історичний метод

Порівняльно-історичний метод з'явився на початку XIX століття і базується на факті нерівномірної появи компонентів мови і неможливості їх одночасної зміни, а це, в свою чергу,

призводить до того, що в мові співіснують елементи, які належать до різних хронологічних зрізів. Саме це і робить можливим дослідити поступовий розвиток мови з моменту її відділення від прамови і здійснити реконструкцію прамови. Метод направлений на виявлення тотожності і розбіжності форм і звуків споріднених мов, реконструкцію походження мов від прамови, встановлення закономірностей розвитку споріднених мов.

За допомогою методу порівнюють найбільш усталені елементи мовної системи, а саме, лексичні одиниці на позначення термінів спорідненості, явищ природи та функцій людського організму, тобто слова, що є надійними з етимологічної точки зору і найдавнішими у мові. Для аналізу обирають групу мов, що можуть походити з одного джерела. До уваги беруть лексичні одиниці, що мають схоже значення і звучання. Базу порівняння розширюють за рахунок коренів та афіксів, оскільки схожість слів може бути наслідком запозичення, а афікси запозичуються рідше. У спільних для споріднених мов словах порівнюються звуки, на основі чого виводяться фонетичні закони. Висновок про спорідненість мов робиться у тому випадку, коли доводиться безперервна еволюція їх звуків і морфемного складу з моменту відділення від прамови до сучасного стану.

Серед прийомів методу розрізняють:

Прийом внутрішньої реконструкції – коли більш давня форма відновлюється за рахунок співставлення різних її відображень у межах однієї мови. Кінцевою метою є відтворення історії розвитку певної мови. Наприклад, чергування в російській мові *а/им/ин* дозволяє зробити висновок, що у більш ранній період у східнослов'янському діалекті існував носовий голосний переднього ряду.

Прийом зовнішньої реконструкції дозволяє відновити більш ранню форму шляхом порівняння декількох споріднених мов.

Хронологізація поділяється на відносну і абсолютну. Перша виявляє, який з двох порівнюваних мовних фактів з'явився раніше, а друга встановлює першу фіксацію мовного факта у письмовому джерелі.

Діалектографічні прийоми дозволяють збирати, обробляти та інтерпретувати діалектичний матеріал.

За допомогою **методики лінгвогеографії** визначають регіони функціонування діалектів.

Прийом культурно-історичної інтерпретації спирається на зв'язок мовних явищ з даними етнографії. Цей прийом дозволяє прослідити історію окремих слів у взаємозв'язку з історією реалій, що ці слова позначають.

Текстологія є сумою прийомів для вивчення історії тексту, а саме літературної пам'ятки чи історичного документа.

Порівняльно-історичний метод має особливе значення для дослідження сучасного стану мови, оскільки дозволяє пояснити сучасні мовні факти з точки зору історичного розвитку мови. У той же час, основним недоліком методу є можливість його використання при дослідженні лише споріднених мов.

Зіставний і типологічний методи

Зіставне вивчення мов направлене на виявлення специфічності окремої мови (унікалій), хоча не ігноруються й спільні риси мов, при цьому спорідненість мов, їх ареальна чи типологічна приналежність не мають значення. Зіставний метод був теоретично обґрунтований І. Бодуеном де Куртене і сформувався в 30-40-х роках XX століття. Особливе значення метод має для викладання іноземних мов.

Завдяки методу виявляються структурні особливості різних мов, ступінь і характер впливу однієї мови на іншу в результаті територіальних та історичних контактів, суттєві ознаки окремих мовних явищ в усіх мовах, що зіставляються переважно на синхронному рівні. Таким чином, метод спрямований на виявлення спільного і специфічного в мовах, що зіставляються. Зіставлення є способом поглибленого пізнання системно-функціональних закономірностей мов.

До прийомів зіставного методу відносять:

Прийом мовного зіставлення – коли основою зіставлення обирається певна мова. Так, для створення граматик європейських мов за основу бралась латина.

Прийом ознакового зіставлення – коли основою обирається певне мовне явище окремої мови.

Зіставна інтерпретація – факти і явища декількох мов описуються, а результати опису зіставляються.

Типологічний метод диференціює мови світу незалежно від їх спорідненості і відповідно до їх структурних, граматичних і функціональних особливостей. Метод базується на порівнянні для встановлення спільних і специфічних рис мов і направлений на аналіз синхронічного стану мов, що зіставляються. Основною метою методу є створення типологічної класифікації мов світу. Останні створюються відповідно до домінантної типологічної ознаки (аморфні, аглютинативні, флективні і інкорпуючі мови) та до наявності певної ознаки у мові (мови з тоновим та силовим наголосом). Як наслідок певна мова може входити до різних класифікацій.

Важливу роль у типологічних дослідженнях відіграє поняття *мови-еталону*, а саме метамови опису мов, що порівнюються. Типологія має важливе значення для методики викладання іноземних мов, оскільки типологія рідної й іноземної мови дозволяє виділити ізоморфні та аломорфні риси у рідній мові, яка

вважається мовою-еталоном, і мові, що вивчається. Ці дані, в свою чергу, дозволяють значно полегшити процес засвоєння іноземної мови, оскільки надають інформацію про ті факти, які потребують додаткової уваги в процесі навчання.

Зіставний і типологічний методи можуть об'єднуватись чи протиставлятися. Наприклад, український дослідник М.П. Кочерган вважає історичний, типологічний і зіставний одним методом [Кочерган, 2006, 78]. Різниця між ними вбачається не в способі дослідження, що становить сутність методу, а в меті та обсязі залучених до аналізу мов. Ефективність зіставного методу залежить від коректності зіставлення.

Структурний метод

Для вивчення системи мови в XX столітті було розроблено структурний метод, який охоплює різноманітні методики синхронного аналізу мовної системи:

Дистрибутивний аналіз забезпечує аналіз характеристик одиниці мови на основі її оточення та комбінування з сусідніми одиницями.

Аналіз за безпосередніми складниками розроблений для аналізу синтаксичної структури словосполучення або речення шляхом розкладення цілого на пари складників, які, в свою чергу, діляться на компоненти, доки не отримують неділимі складники. Розроблена американськими дескриптивістами методика використовується для побудови структурних схем речень, демонстрації механізму словотворення, аналізу дискурсу. Головні недоліки методики вбачаються в її формалізмі, ігноруванні семантичного наповнення аналізованих структур.

Трансформаційний аналіз направлений на виявлення класів синтаксичних конструкцій, що виражають одну пропозицію або денотативну ситуацію. Нетипові синтаксичні функції

розглядаються як результат трансформації структури у реченні. Аналіз застосовується у словотворі, лексичній і граматичній семантиці, машинному перекладі.

Опозиційний аналіз базується на методиці опозицій, розробленій одним із засновників Празького лінгвістичного гуртка М. Трубецьким. Російський вчений вважав, що члени опозицій є нерівноправними, а опозиції диференціюються відносно системи і між членами. Методика використовується для диференціації фонем, класифікації морфем, класів слів, відмінків, граматичних категорій.

Компонентний аналіз встановлює структуру значення слів як сукупність елементарних змістовних одиниць і є одним із найпоширеніших видів аналізу в сучасній лінгвістиці.

Комутація демонструє таке відношення між двома мовними знаками, коли одиниці плану вираження перебувають у тій відповідності, що й одиниці плану змісту. Як процедура структурного аналізу комутація встановлює інваріанти мовних одиниць і відмежовує їх від варіантів. Методика базується на принципі опозиційного аналізу і дає можливість шляхом підстановки зі зміною у плані змісту або плані вираження встановлювати інваріанти і відрізнити їх від варіантів. Комутація використовується для вивчення інваріантів та варіантів фонем.

Методики дослідження лексики.

Сучасні дослідження лексичної системи мови направлені на послідовне виділення і вивчення окремих її елементів та їх відношень. Серед аспектів дослідження З.Д. Попова та Й.А. Стернін розрізняють три аспекти:

- виділення лексичних угруповань з опозицією компонентів і побудовою ієрархічної моделі групи на основі інтегральних та

диференційних сем, що виявляються в семемах, які входять до поля лексем;

- аналіз семантичної структури окремих лексем, визначення кількості семем у лексемі, тип багатозначності, аналіз відношень між семемами, визначення належності слова в його різних значеннях до різних лексико-семантичних угруповань, виявлення семантичних процесів у певному угрупованні;

- дослідження семантичної структури окремих семем, виявлення складу сем в семемах та їх ієрархії, направлене на встановлення синонімічних, антонімічних та ієрархічних відношень слів у певному угрупованні, а також встановлення тенденції та потенції її розвитку [Попова, Стернин, 2010].

Відповідно до аспектів дослідження сучасна лінгвістика пропонує цілий ряд методик та прийомів аналізу одиниць лексичної системи.

З метою виділення ЛСГ (лексико-семантичних груп) використовується ціла низка методик, що будуть розглянуті нижче.

Ідеографічна класифікація лексики полягає в тому, що дослідник класифікує лексичні одиниці відповідно до сфер дійсності. У результаті виділяються лексико-семантичні поля різного об'єму. За основу зазвичай беруть ідеографічну класифікацію Ю.М. Караулова, укладену на основі ідеографічних словників та його власних дослідів [Караулов, 2010]. Весь словник російський дослідник поділяє на дві сфери «Всесвіт» і «Людина». Розділ «Всесвіт» включає підрозділи: небо і небесні тіла, земля, рослинний світ, тваринний світ. Розділ «Людина» включає підрозділи: людина як живе єство, душа та розум, людина як суспільне єство, соціальна організація і інститути. Декілька областей відображують відносини «Всесвіт і людина», а саме, аргіогі (буття, руйнування, якість і стан, простір і час, рух і вимір) та наука і техніка (термінологічні системи різних галузей

науки та техніки). Кожна область поділяється на лексико-семантичні угруповання. Вважається, що найбільші труднощі викликає дослідження області аргіогі, яка включає найбільш абстрактні поняття.

Позитивна сторона класифікації полягає в можливості її застосування до вивчення лексичної системи будь-якої мови. З іншого боку, відсутність опори на конкретну мову може призвести до неправильних уявлень про лексичну систему конкретної мови.

Відповідно до *методики ланцюжка словникових дефініцій* з тлумачного словника виписуються слова, що використовуються у словниковій дефініції для тлумачення слова, яке належить до групи, що цікавить дослідника. Виписані слова піддаються тій самій процедурі. Методика спирається на фіксовані у словнику, апробовані факти мови, хоча пояснення слів у словниках не завжди підпорядковується принципу тлумачення через синоніми чи родовий термін.

Методика ступеневої ідентифікації розроблена проф. Е.В. Кузнєцовою і комбінує компонентний аналіз з використанням словникових дефініцій [Кузнєцова, 1967]. У тлумаченні слова виділяється ідентифікатор (елемент тлумачення з найбільш узагальненим значенням) і конкретизатори (елементи значення, що відображують диференційні семантичні ознаки значення). Завдяки прийому ЛСГ визначається як сукупність одиниць, що тлумачиться через одні ідентифікатори, кількість яких зростає. В результаті лексичні одиниці, в яких виділені певні ідентифікатори входять до певної ЛСГ, а ідентифікатори різних ступенів відображують ієрархічну організацію групи.

Направлений асоціативний експеримент передбачає фіксацію реакції інформанта на певні лексичні одиниці, що належать до досліджуваної ЛСГ. Найчастотніші відповіді враховуються і можуть використовуватись на подальших стадіях

експерименту. Методика є досить об'єктивною та дозволяє виявити ядро (більш частотні реакції) та периферію (менш частотні реакції) ЛСГ.

Для аналізу семантичної структури окремих лексем розроблено ряд методик, що будуть проаналізовані нижче.

Дистрибутивний аналіз семантики розглядає синтаксичну сполучуваність досліджуваного слова як таку, що відображує відмінності в семемах цієї лексики. Зміна сполучуваності свідчить про вираження нової семми. Апробація методики Ю.Д. Апресяном [Апресян, 1967] для розгляду сполучуваності дієслів російської мови показала, що вона сприяє розрізненню найважливіших, найдавніших класів семем. У той же час, методика не може бути застосована до всіх лексичних одиниць, наприклад, значення емоційних станів та фізичних дій розрізняються лише семантикою словосполучення (гореть ненавистю – гореть огнем).

Вільний асоціативний експеримент використовується для визначення ієрархії семем. Групі інформантів (зазвичай не менш як 200 осіб) пропонують записати номери від 1 до 100, що будуть відповідати майбутнім відповідям. Далі дослідник з інтервалом в 5-7 секунд читає слова, на які респонденти відповідають письмово словом, що першим спало на думку. При обробці результатів реакції розподіляють відповідно до частоти вживання. Методика яскраво виявляє відношення між різними семемами у складі семантики, дає надійні результати, хоча вимагає великої кількості інформантів, врахування їх статусних (вікових, освітніх, територіальних, професійних) характеристик, має певні труднощі у проведенні та обробці результатів.

Дослідження структури семми включає **аналіз словникових дефініцій лексем** в тлумачних словниках, виділенні компонентів цих дефініцій та їх інтерпретації як окремих диференціальних ознак значення слова – сем. **Аналіз порівнянь і**

метафор є ефективним засобом виявлення семантичних компонентів значень і когнітивних ознак концептів. Більшість порівнянь не потребує інтерпретації, наприклад, *as white as snow* – *snow is white*, хоча іноді потрібний контекст чи фонові знання, наприклад, *as mad as a hatter*. Недоліком методики є той факт, що порівняння дозволяє виявляти в основному периферійні семи. Інтерпретація метафор є складним процесом, оскільки в основу метафори може лягти декілька ознак або ознака, що втратила свою актуальність.

Сучасна лінгвістика пропонує цілу низку методик дослідження лексики, перелік яких не обмежується методиками, що були проаналізовані вище. З одного боку, кожна з методик має як переваги, так і недоліки, з іншого, необхідно враховувати, що певні методики краще працюють на певному матеріалі. Найкращий результат, як правило, дає застосування декількох методик.

Мова і статистика

Сучасне мовознавство розглядає мову як деяке системно-структурне утворення, що має окремі підсистеми – рівні, які представлені відповідними одиницями: фонемами, морфемами, лексемами, синтагмами. Оскільки одиниці кожного рівня знаходяться в ієрархічній залежності від одиниць рівня, що знаходиться вище, то кількість одиниць вищого рівня залежить від кількості одиниць нижчого рівня. З іншого боку, кількість одиниць певного рівня є різною в різних мовах. Таким чином, мова характеризується не лише якісними, а й кількісними рисами. Якісний аналіз мови, її категоризація, тісно пов'язаний з квантифікацією мови, тобто її кількісним аналізом. Кількісні ознаки мови виявляються у мовленні та його письмовій формі – тексті.

Мова, мовленнєва поведінка, як і інтелектуальна діяльність загалом, відносяться до погано організованих, дифузних систем, які вивчаються за допомогою статистичних методів. Галузь знань, що вивчає кількісну сторону мови, отримала назву квантитативної лінгвістики.

Використання математичних методів у мовознавстві розширює його можливості, дозволяє відкрити нові більш глибокі закономірності. Системність мови, узагальнений характер її одиниць дозволяють використовувати математичні методи в мовознавчих розвідках. З одного боку, в лінгвістиці вплив дослідника на об'єкт дослідження є дуже незначним. З іншого боку, мова має довгі статистичні ряди [Леви-Строс 1985, 54-55].

Мовознавство першим з гуманітарних наук перейшло від повного та вичерпного опису окремих фактів до узагальнення та пошуків єдиного закону, який би пояснював величезну кількість окремих фактів. Саме це і сприяло виникненню інтересу до математичних методів. Квантитативна лінгвістика можлива тому, що для мовлення характерна відносна стабільність частот окремих елементів або груп елементів і сталий розподіл елементів, що виражає наявність внутрішньої впорядкованості у системі. Одиницями і рівнями квантитативного аналізу є словоформи, лексеми і слововживання.

Кількісний аналіз мови було започатковано наприкінці XIX ст., хоча окремі спроби підрахунків мали місце у мовознавчих розвідках протягом XV- XVIII ст. У 1888 р. А.А. Шерман видав працю про довжину речення в англійській мові. У Росії кількісні дані про звуковий устрій російської мови з'явилися у працях В.О. Богородицького та О.М. Пешковського. Починаючи з середини 30-х років XX ст. більшість робіт присвячується аналізу фонетичного рівня: вивчається частотність фонем у тексті. У цей же час публікується робота Дж. Ципфа, в якій виводиться залежність між частотою слова у тексті та його рангом у

словнику. Пізніше П. Гіро доводить, що високочастотні слова відносяться до більш давніх, а слова з більш загальним значенням вживаються частіше, ніж слова з вузьким.

Додатковим поштовхом до розвитку квантитативної лінгвістики (лінгвостатистики) стає Друга світова війна і необхідність дешифрування донесень ворожої розвідки. У колишньому Радянському Союзі публічне визнання статистичних методів дослідження відбулось у 50-х роках ХХ ст. у зв'язку з необхідністю вирішити проблему машинного перекладу. Відповідні центри було засновано у Москві, Ленінграді, Києві, Тарту. Статистичні методи у Києві розроблялись в Інституті мовознавства АН УРСР під керівництвом проф. В.І. Перебийніс. Головним здобутком колективу стало видання одного з найкращих у світі частотних словників – частотного словника української мови.

У 90-х роках ХХ ст. була заснована міжнародна асоціація квантитативної лінгвістики, що об'єднала зусилля американських, європейських та російських лінгвістів. У вітчизняній лінгвістиці статистичні методи розробляються та активно використовуються проф. В.І. Перебийніс [Перебийніс, 2001] та проф. В.В. Левицьким [Левицкий, 2007]. З іншого боку, кількісні методи все частіше використовуються у дослідженнях вітчизняних мовознавців.

Сьогодні статистичні методи використовують для дослідження:

- фонетичного устрою мови та частоти появи звуків, букв, фонем;
- лексичного складу мови та укладання частотних словників;
- авторського та функціонального стилю, спрямовані на встановлення авторства творів;
- одиниць різних рівнів мови та встановлення їх кількісних характеристик;

- швидкості темпів та закономірностей розвитку та зміни мови;

- діалектів;
- типів мов;
- семантики мови.

Найширше кількісні методики використовуються при описі лексичного рівня мовної системи. Лінгвісти переконані, що лексичний ярус є системним, але це системність особливого роду. У лексиці цілісність і стійкість системи поєднується з автономністю частин (підсистем), що є характерним для імовірнісних систем.

Практичним результатом статистичного вивчення лексики є частотні словники, що відрізняються від звичайних лінгвістичних (тлумачних, орфографічних та інших) тим, що словникові одиниці розташовуються не тільки в алфавітному порядку, але і в порядку спадної частотності. У першому випадку це буде алфавітний частотний словник, а в другому – ранговий частотний словник. Частотні словники характеризуються наступними параметрами: обсяг тексту (число слововживань), об'єм словника словоформ, об'єм словника лексем. Першим частотним словником був словник Кедінга (1898). Протягом ХХ ст. укладено кілька сотень частотних словників та частотних списків для кількох десятків мов. Сьогодні частотні словники існують більш як для сорока мов. Найбільше частотних словників укладено на матеріалі англійської, російської, казахської та німецької мов.

Першим частотним словником російської мови був словник Г. Йоссельсона (США, Детройт, 1953). У 1977 р. вийшов «Частотний словник російської мови» за редакцією Л.М. Засоріної. Створювався він на основі вибірки в один мільйон слововживань з чотирьох жанрів (художня проза, драматургія, наукова публіцистика, газетно-журнальні

матеріали). У ньому близько 40 тисяч слів. Найчастотнішим словом виявився прийменник *в* (*во*), далі йдуть службові слова і займенники (*и, не, на, я, быть, что, он, с, а, как, это*). Найчастотніший іменник – *год*.

Частотний словник української мови, створений колективом інституту мовознавства під керівництвом В.І. Перебийніс, показує, що 51 українське слово є найуживанішим і покриває 33% тексту в 500 тисячному масиві художніх прозових текстів.

Кількісна методика стала більш ефективною з появою обчислювальної техніки. За допомогою формально-кількісних методів вивчається авторський ідіостиль – взаємозв'язок між мовними засобами та особливостями творчої позиції письменника, його погляду на світ, на навколишню дійсність. Визначення авторства за допомогою формально-кількісних і статистичних методів стимулювало пошук і виявлення характерних структур авторської мови.

Довгий час в Радянському Союзі велась дискусія про авторство роману «Тихий Дон». Скандинавські вчені під керівництвом Г. Хьєтсо взяли тексти, які безперечно належать М. Шолохову, тексти донського письменника Ф. Крюкова, якому приписувалося авторство роману «Тихий Дон», і проаналізували їх, виявляючи особливості письменницької манери кожного. Вчені порівняли довжину речень, кількість слів у реченнях, розподіл частин мови, поєднання частин мови на початку і в кінці речення та дійшли висновку, що М. Шолохов є більш ймовірним автором роману. Пізніше був знайдений рукопис роману (885 рукописних сторінок, 605 з яких написані рукою самого Шолохова, а 285 сторінок дружиною письменника й її сестрою) [Хроленко, 2005].

В Единбурзі (Англія) розроблено аналітичний метод, оснований на обліку залежності частоти уживаного слова і довжини речення, в якому воно з'являється. Цей метод отримав

назву «діаграми накопичуваних сум». З його допомогою встановлено, що кожній людині властивий незмінний стиль, який не піддається імітації. Наприклад, стиль Т. Харді в «Руці Етельберти» (1876) переконливо збігається зі стилем «Джуда Невідомого». Метод виявляє і чужорідні вставки або спроби підробити стиль. Англійська письменниця Джейн Остін не закінчила повість «Сандиція». Повість була дописана іншою письменницею. Під час читання неможливо визначити, де закінчується текст Д. Остін, а метод дозволяє це зробити [Хроленко, 2005].

Лінгвостатистичний експеримент є найбільш об'єктивним способом отримання даних та перевірки висунутої гіпотези. Однією з головних вимог до експериментального вивчення певного об'єкту є повторюваність, відтворюваність експерименту та отриманих даних. Основною метою експерименту є доведення суттєво чи несуттєво відрізняються ряди частот (фонем, морфем, слів, синтаксичних конструкцій), які отримують в ході експерименту. Дослідника може цікавити за рахунок яких факторів чи ознак існує відмінність між винайденими частотами. Під час експерименту не лише отримують певні кількісні характеристики досліджуваного об'єкту, які називають вибічковими частотами, а й доводять достовірність статистичних результатів за допомогою спеціальних лінгвістичних прийомів.

Експеримент поділяють на польовий та лабораторний. Польовий експеримент передбачає дослідження в умовах реального існування людей, а лабораторний відбувається в умовах лабораторії. Обидва методи мають як переваги, так і недоліки, оскільки, вивчаючи мовлення людей в реальних умовах їх існування, ми не можемо бути впевненими, що обираємо найтипівіший матеріал, з іншого боку, в лабораторії, ми не впевнені, що інформанти поведуться природньо.

Лінгвостатистичний експеримент складається з декількох етапів:

- Висунення та формулювання гіпотези на основі попередніх спостережень, певних теоретичних та практичних розробок. Зазвичай, у статистичних дослідженнях висувають *нульову гіпотезу*, тобто зворотню тій, яку треба довести. Статистичний аналіз може показати, що нульову гіпотезу треба відхилити, тоді приймають протилежну гіпотезу.

- З'ясування, які одиниці та у яких типах текстів / лексикографічних джерел будуть аналізуватись.

- Відбір даних.

- Обробка і статистичний аналіз отриманих даних шляхом їх зведення у таблицю та обробки за допомогою статистичних формул.

Дискурсивний аналіз

Співвідношення мова і мовлення, мова і текст тісно пов'язані з поняттям дискурсу і дискурсивного аналізу. Залучення поняття *дискурсу*, під яким розуміють як текст, занурений у життя [Арутюнова, 1990, 137], так і персонажне або індивідуальне мовлення [Бондаренко, 2002, 4; Пироженко, 2001, 1] до аналізу мовного матеріалу дозволяє акцентувати увагу на антропологічно зумовленій семантиці мовлення, розглядати останнє у сукупності з екстралінгвальними, а саме, прагматичними, соціокультурними, психологічними факторами, оскільки дискурс має як лінгвальний, так і екстралінгвальний плани [Красных, 2003, 113], та дослідити як конкретні мовні засоби використовуються в рамках певних стратегій та для досягнення конкретної мети. Актуальною залишається й задача опису окремих типів дискурсу, в межах яких зникається інтерес різних лінгвістичних теорій, а саме комунікативістики,

лінгвопрагматики, лінгвокультурології, лінгвістики тексту і дискурсивного аналізу до проблеми декодування неочевидних смислів [Цурикова, 2002, 15]. Крім того, вивчення дискурсу включає зв'язки мови з дійсністю, що оточує людину та спонукує її спілкуватись для досягнення своєї мети [Кубрякова, 2003, 5].

До комунікативних параметрів дискурсу належать комунікативні стратегії і тактики, скеровані на досягнення необхідного впливу на адресата дискурсу. Концептуальні параметри дискурсу досліджуються за допомогою концептуального аналізу, об'єктом якого є смисли, що передаються окремими словами та висловлюваннями [Бондаренко, 2002, 5].

Дискурсивний аналіз є міждисциплінарною галуззю знань. Як метод це стратегія вивчення тексту та висловлювань, що включає комплекс методик, які дозволяють проаналізувати як лінгвальний, так і екстралінгвальний (суспільно-політичні обставини та культурно-історичні умови) параметри досліджуваного матеріалу. У Франції, де дискурсивний аналіз з'явився як науковий метод у 60-х роках XX століття, особлива увага приділялась ідеологічній, історичній та психоаналітичній складовим дискурсу. Дискурсивний аналіз дозволяє дослідити не лише мовні форми, а й оцінну інформацію, особистісні та соціальні характеристики комунікантів, їх фонові знання, комунікативні наміри, параметри соціокультурної ситуації.

Лінгвокультурологічний аналіз

Лінгвокультурологія, як комплексна наукова дисципліна, що вивчає взаємодію та взаємозв'язок культури і мови, в її функціонуванні [Воробйов, 2008, 37], виникла у зв'язку із зростанням інтересу до проблеми мова і культура, та культурологічним бумом останнього десятиліття XX століття.

Серед базових понять лінгвокультурології необхідно виділити поняття культури, яке є в гуманітарних науках одним з фундаментальних та найбільш узагальнених. Культура характеризує життєдіяльність людини, групи та суспільства загалом, і є специфічним способом буття людини; вона охоплює особливості поведінки, свідомості, діяльності людини, речі, предмети, витвори мистецтва, знаряддя праці, мовні форми, символи та знаки.

Ядром культури є смисли та способи їх передачі. Предмет або вчинок стає культурним феноменом, якщо у нього з'являється смисл. Наприклад, сонце для всіх народів, що живуть у середніх широтах, є символом тепла і добра. В арабських країнах сонце сприймається як зло. Таким чином, сонце не лише природне явище (натурфакт), а й продукт культури, який сприймається по-різному у різних культурах. Саме у порівнянні різних культур виявляються смисли. Щоб стати явищем культури смисл має себе проявити, матеріалізувати, об'єктивувати. Смисли реалізуються у культурних кодах – словах, символах, міфологемах, ідеологемах, стереотипах поведінки, ритуалах, знаках. Факт культури є єдністю ідеального та матеріального. Смисли, як правило, підсвідомі та ірраціональні. До свого ми звикаємо та не помічаємо, а в чужій культурі багато речей здаються дивними.

Ментальність є способом бачення світу та відрізняється від ідеології, бо залишається логічно не виявленою. Це той рівень суспільної свідомості, де думка не відокремлюється від емоцій, латентних звичок і прийомів свідомості. Це той мінімум духовного об'єднання народу, без якого неможлива організація суспільства. Ментальність народу актуалізується у найважливіших концептах мови.

Менталітет є категорією, яка відображує внутрішню організацію і диференціацію ментальності, склад розуму, душі

народу; менталітети являють собою психо-лінгво-інтелекти різномасштабних лінгвокультурних спільнот. Як показує аналіз наукової літератури, під менталітетом розуміють деяку глибинну структуру свідомості, яка залежить від соціокультурних, мовних, географічних і інших факторів. Особливості національних менталітетів виявляються лише на рівні мовної, наївної, але не концептуальної картини світу.

Картина світу є унікальним суб'єктивним уявленням дійсності, яке включає в себе об'єкти як безпосередньої, так і опосередкованої дійсності, до якої відносяться такі компоненти культури, як міфи, легенди, релігійні вірування. Картина світу не є картиною, що зображує світ, це світ, який ми уявляємо як картину. Вона формується у кожного з нас під час соціалізації, оскільки відображує наївні уявлення про внутрішній світ людини та зовнішній світ, накопичені десятками поколінь. В силу цього вона стає надійним поводителем у світі. Мовна картина світу є сукупністю знань про світ, які зафіксовані у лексиці, фразеології, граматиці, тобто це світ у дзеркалі мови, результат минулого того народу, до якого ми себе відносимо. У кожної нації свої «образи світу», які залежать від того, що стоїть за певними словами для носія мови.

Об'єктом дослідження в лінгвокультурології є взаємозв'язок і взаємодія культури і мови в процесі їх функціонування і вивчення інтерпретації цієї взаємодії як єдиної системної цілісності [Воробйов, 2008, 32]. Предметом лінгвокультурології є матеріальна та духовна культура, виражені в мові [Воробйов, 2008, 32]; дослідження і опис синхронно діючих засобів і способів взаємодії мови і культури [Телія, 1999, 17]. Мета дисципліни полягає у виявленні культурно-мовної компетенції членів лінгвокультурної спільноти. Відповідно до мети сформульовані три завдання:

- Виявлення способів проявлення культурно маркованих сигналів;
- Уточнення поняття культурної конотації;
- Розробка типології культурних конотацій [Телія, 1999, 17].

Як галузь мовознавства лінгвокультурологія використовує методики інших галузей лінгвістики і розробляє власні методи дослідження.

Лінгвокультурологічний аналіз, на думку відомої російської дослідниці В.Н. Телії, виявляє здатність знаків відображувати сучасну культурну самосвідомість народу, яка розглядається як основа його ментальності, та виражати її в живому вживанні в текстах різного типу [Телія, 1999, 15].

Найбільш популярною методикою в лінгвокультурологічних дослідженнях є розроблений Е. Бенвеністом **концептуальний аналіз**, ядром якого є семантична реконструкція, що базується на вивченні сукупності контекстів, де вживається досліджувана одиниця [Бенвеніст, 1974, 332]. Методика дозволяє дослідити зв'язок семантики і культури. Зіставлення сукупності слововживань лексем, що реалізують певний концепт, з подальшою інтерпретацією смислових відмінностей у слововживанні дозволяє дослідити семантику лексем та місце концепту у певній картині світу. Лінгвокультурологи розглядають особливості об'єктивації концептів в ономасіологічному аспекті на матеріалі лексики, фразеології, паремій. Дослідження може бути здійснено на матеріалі однієї мови, наприклад, аналіз концепту ЩАСТЯ в російській мові [Воркачов, 2001]. Поширеними є зіставні розвідки, що виявляють ізоморфні та аломорфні риси вербалізації певних концептів у різних мовах. Зіставне дослідження концептів ЖИТТЯ і СМЕРТЬ виявляє особливості семантичної реалізації зазначених концептів у паремійному фонді української та італійської мов, досліджує

архетипи і гештальтні метафори досліджуваних концептів [див. напр., Близнюк О.О., 2008]. Концептуальний аналіз у спрощеній формі лежить в основі опису ключових слів культури. Так, відома дослідниця А.Вежбицька виділяє слова *душа*, *тоска*, *судьба* як ключові для російської культури [Вежбицька, 2001].

Російський вчений В.В. Воробйов вважає, що семіотична модель інтерпретації лінгвокультурологічних об'єктів базується на поняттях *лінгвокультуреми* та *лінгвокультурологічного поля* [Воробйов, 2008, 44]. Лінгвокультурема як основна одиниця опису включає дві сторони – змісту та вираження. На відміну від слова та лексико-семантичного варіанту як власне мовних одиниць лінгвокультурема включає в себе сегменти мови (мовного значення) та культури (позамовного культурного змісту), що репрезентуються відповідним знаком. Як комплексна міжрівнева одиниця лінгвокультурема є діалектичною єдністю лінгвістичного та екстралінгвістичного змісту [Воробйов, 2008, 45].

Лінгвокультурологічне поле є ієрархічною системою одиниць, що мають спільне значення і відображують систему відповідних понять культури [Воробйов, 2008, 60]. Поле як метод дослідження лінгвокультурологічних одиниць є системною процедурою, в чому і полягають його переваги на сучасному етапі дослідження мови, коли пріоритетною є тенденція до системного та синтезуючого підходу в дослідженнях і інтерпретації відповідних об'єктів. **Метод поля** має важливе значення для комплексного вивчення мови в її взаємозв'язку з культурою, тобто в лінгвокультурологічному аспекті функціонування та опису окремих мов. Загальна природа поля як комплексної синтезуючої одиниці дозволяє використовувати цей метод для дослідження явищ культури. Поле як метод базується на певних принципах, а саме, цілісності, впорядкованості,

взаємовизначеності, повноти, довільності меж, суцільного покриття [Kandler, 1959, 258-259].

Цілісність та повнота постулюють не вибірковий, а повний опис матеріалу. Впорядкованість дозволяє систематизувати матеріал, розкрити ієрархічну природу лінгвокультурам та пояснює взаємовизначеність одиниць поля. Довільність меж дозволяє задати поле відповідно до завдань дослідження, виділити периферію та зону взаємодії з іншими полями [Воробйов, 2008, 61-62].

Лінгвокультурологічні поля за своєю природою можуть мати конкретний і абстрактний характер, залежно від чого доміантною поля виступають лексеми з конкретною чи абстрактною семантикою. Порівняно з іншими полями лінгвокультурологічні поля за своєю природою є більш складними, багатомірними явищами. Відповідно у них виділяють два аспекти: лінгвістичний та культурологічний.

Дана методика використовується В.В. Воробйовим для культурологічного дослідження національної особистості, яке включає аналіз поняття особистості як імені лінгвокультурологічного поля, виділення доміант поля «російська національна особистість», моделювання зазначеного поля [див., напр., Воробйов, 2008].

Методики лінгвокультурології зазвичай орієнтовані на текст у широкому сенсі цього слова. Група методик, що пропонуються російським дослідником О.Т. Хроленко, розроблена в межах лексикографічного підходу і орієнтована на гіпертекст, який дає лексикографічний опис. Останній дає багатомірну сітку, в якій кожний вузол (слово чи словосполучення) самостійно пов'язується з будь-яким іншим вузлом. Сітка гіпертексту в лексикографічному описі забезпечує можливість гарантовано вловити культурні смисли, що акумулюються в мові. В основу методології лінгвокультурології дослідник пропонує покласти

розроблені на фольклорному матеріалі та апробовані на нефольклорному матеріалі методики, що включають домінантний і кластерний аналізи, методику стискання конкордансу, аплікацію отриманих в результаті стискання конкордансу словникових статей [Хроленко, 2005, 152].

Домінантний аналіз базується на припущенні, що серед частотних слів присутні лексеми, які позначають доміанти мовної картини етносу, соціальної групи та індивіда, й полягає в виявленні, аналізі та описі найбільш частотних знаменних слів в аспекті мовної картини світу. Ефективним аналіз є в рамках зіставного методу.

Кластерний аналіз – лексикографічний опис всіх лексем, що входять до кластеру з паралельним встановленням всіх зв'язків кожного слова з іншими словами кластера. Кластер є сегментом певного інформаційного поля, фрагментом картини світу, який репрезентується певною сукупністю лексем різної частиномовної приналежності.

Методика стискання конкордансу передбачає врахування всіх вживань аналізованого слова в межах певного корпусу текстів. Конкорданс стискають, залишаючи найважливіші, актуальні для певного тексту зв'язки слова, що описується з іншими словами цього тексту. Словникова стаття як результат стискання конкордансу є деяким метатекстом, зміст якого проливає світло на семантику аналізованого слова з позицій мовця, який вживає слово.

Методика аплікації словникових статей дозволяє зіставляти лексеми у випадку чіткої структури кожної словникової статті методом накладення, своєрідної аплікації статей. Зіставлення є можливим не лише на рівні лексем, а й на рівні кластерів та є операційною процедурою з високим ступенем надійності. Методика є унікальним способом виявлення та представлення етнічної ментальності.

Мова і стать: проблеми і перспективи

Стать комуніканта є одним із соціально-психологічних чинників, вплив яких на комунікативну поведінку людини цікавить сучасних мовознавців [Бессонова, 2002; Кирилина, 2000; Мартинюк, 2006]. Термін *гендер*, запозичений із соціальних наук, в західному мовознавстві позначає комплекс соціальних, культурних і психологічних явищ, співвідносних зі статтю індивіда. Гендерний аналіз дістав значного розвитку в британській і американській лінгвістиці [Adler, 1978; Cameron, 1995; Lakoff, 1975]. За радянських часів проблема кореляції статі індивіда та мовленнєвої поведінки майже не розроблялася. Останніми десятиліттями роботи у цьому напрямі значно активізувалися в українському й російському мовознавстві [Бессонова, 2002; Борисенко, 2003; Горошко, 1996; Кирилина, 2000; Козачишина, 2001; Мартинюк, 2006].

Зв'язок фактору статі з мовою почали вивчати в античності при осмисленні категорії граматичного роду. Найдавнішою і тривалий час єдиною гіпотезою про причини появи й функціонування в мові категорії роду була символіко-семантична теорія, що базувалася на співвіднесенні природної біологічної категорії *sexus* із граматичною категорією *genus*. Прихильники цієї гіпотези вважали, що граматичний рід виник під впливом наявності людей різної статі [Алмоний, 1996, 2]. Для пояснення екстралінгвальної вмотивованості категорії роду дослідники покладалися на свій немовний досвід, у чому виражалася суб'єктивність поглядів на проблему роду. Це, в свою чергу, призвело до появи оцінки в інтерпретації категорії роду: чоловічий рід виявлявся головним через приписування іменам, що належали до нього, семантичної сили, активності, енергії. Імена жіночого роду, навпаки, характеризувалися пасивністю,

підпорядкованістю. Таким чином, соціальна реальність екстраполювалася на мову [Bornewan, 1986, 147].

Наступний етап інтересу до особливостей мовленнєвої поведінки, що замулюються статтю, – спостереження європейців, що відвідали Малі Антильські острови в XVI столітті. На думку мандрівників, чоловіки й жінки розмовляли на різних мовах. Більш пізні дані, датовані XVII століттям, дозволили припустити, що відзначені відмінності в мовленні чоловіків і жінок виявлялися тільки на лексичному рівні й були наслідком змішування мов двох груп: карибської й аравакської [Trudgill, 1984, 79-80].

Уперше ж стаття як соціальний фактор, що зумовлює вербальне варіювання, привернула увагу лінгвістів на початку XX століття. Дослідження примітивних мов, зокрема мови індіанців яна Е. Сепіром, показало, що в мові, яка не має граматичної категорії роду, існує певна група дієслівних основ, що відносяться винятково до чоловічої чи жіночої діяльності; інші дієслова мають дві форми: повну (чоловічу) і усічену (жіночу). При цьому чоловічі форми вживалися, коли обидва співрозмовники були чоловіками, жіночі форми – якщо одним зі співрозмовників була жінка. Це дозволило досліднику припустити, що жіночі форми відбивали більш низький статус жінки в даному суспільстві, а розбіжності у висловлюваннях чоловіків і жінок ґрунтовані лише на соціальних факторах [Сэпир, 1993, 455-461]. Таким чином, ще на початку XX століття робиться спроба пов'язати розбіжності у комунікативній поведінці чоловіків і жінок з їхніми статусними характеристиками.

Проблема розбіжностей у висловлюваннях англійців, зумовлених статтю, була порушена О. Єсперсеном [Jespersen, 1964, 237-254], який включив у своє дослідження усі відомі на початку XX століття, але не підкріплені емпіричними

дослідженнями, стереотипи жіночого мовлення, які відбивали погляд автора на місце й роль жінки в сучасному йому суспільстві.

Серед особливостей висловлювань жінок було виділено: 1) більш бідний, порівняно з чоловічим, вокабуляр, що включає ядерну частину словника й модні слова, евфемізми; 2) уживання завуальованих висловлювань; 3) їхня непослідовність [Jespersen, 1964, 245]. Вищезазначене дослідження О. Єсперсена було першою спробою лінгвістичного аналізу гендерних характеристик англomовного суспільства. Водночас воно зафіксувало в лінгвістичній літературі стереотип жіночої комунікативної поведінки, що існував в англійському суспільстві на початку XX століття.

Кількісні дослідження спонтанного мовлення чоловіків і жінок, проведені в США [Fasold, 1972; Labov, 1972; Levin, Crockett, 1966; Shuy, Wolfram, 1967; Wolfram, 1969], показали, що вживання певних фонетичних і граматичних варіантів характеризується розбіжностями, зумовленими статтю інформанта. Такого ж висновку дійшли британські мовознавці [Macaulay 1978; Romaine, 1978; Elyan et.al, 1978; Trudgill, 1972; Trudgill, 1974]. Найбільш загальний результат згаданих вище досліджень полягає в тому, що порівняно з чоловіками того ж віку, рівня освіти й соціального стану жінки частіше вживають варіанти, наближені до нормативного стандарту. При цьому зниження кількості ненормативних мовних варіантів відбувається при переході від неофіційної ситуації спілкування до офіційної. Така відмінність у показниках призводить до гіперкоректності жіночої вимови [Milroy, 1978, 34-36]. Жінки кожного соціального прошарку вживають більшу кількість нормативних варіантів, ніж чоловіки того ж соціального походження, і таку ж їхню кількість, як чоловіки вищого соціального статусу. У свою чергу, чоловіки використовують таку ж кількість нормативних варіантів, як і

жінки соціального прошарку, за рангом нижче. Найбільший розрив у кількісному вживанні нормативних варіантів спостерігається для жінок між нижнім прошарком середнього класу і верхнім шаром робітничого класу, для чоловіків – між верхнім і нижнім прошарком середнього класу [Macauley, 1977, 31-40]. Перехід до нормативних варіантів в офіційній ситуації спілкування чіткіше виявляється у жінок нижнього шару середнього класу.

Починаючи з 90-х років XX століття з'являються праці, в яких досліджуються гендерні стратегії пісенного дискурсу на матеріалі української мови [Панасенко, 2002]. Особливості емоційного мовлення чоловіків та жінок аналізуються на матеріалі французької [Бакушева, 1995, 32-27] та німецької [Табурова, 1999] мов. Фонетичну диференціацію мовлення розглядають на матеріалі англійської [Петренко, 2000] та російської [Потапов, 1997, 52-62] мов. Аналіз гендерних комунікативних стратегій має місце у роботах різних дослідників [Борисенко, 2007; Мартинюк, Пищикова, 1998; Мартысюк, 2001]. Особливості найменування осіб жіночої статі за професією досліджуються на матеріалі німецької мови [Федотова, 1999].

На сучасному етапі розвитку мовознавства гендерні розбіжності розглядаються у руслі соціо- [Trudgill, 1972, 179-195] і психолінгвістики [Горошко, 1996], когнітивної лінгвістики: дослідження гендерного аспекту ціннісної, концептуальної та мовної картини світу [Холод, 1997]; аналіз відображення особливостей мовної картини світу жінки-письменниці [Козачишина, 2001], а також функціональної стилістики [Винокур, 1993]. На межі сторіч у російському мовознавстві оформлюється лінгвістична гендерологія (термін А.В. Кириліної), яка звертається до структур мови, виявляючи їх значиму роль у механізмах культурної репрезентації статі [див., напр., Кирилина,

2000]. Таким чином, лінгвістика входить в коло дисциплін, за допомогою яких може бути здійснений процес пізнання гендера.

Щодо методологічних основ дослідження гендера в західному мовознавстві, варто зазначити, що у другій половині XX століття в ході розвитку феміністської лінгвістики чітко виділилися три підходи до проблеми гендерних розбіжностей: 1) чоловічого домінування, 2) соціокультурний і 3) перформативний підхід. Хронологічно першим є підхід *чоловічого домінування* (dominance approach), прихильники якого вважають, що оскільки жінка в сучасному західному суспільстві перебуває в залежному від чоловіка становищі, це виявляється в її висловлюваннях [Lakoff, 1973; 1975; 1977].

Прихильники даної точки зору запевняють, що існує так зване *жіноче мовлення*, котре простежується на фонетичному, лексичному і синтаксичному рівнях у мовленні більшості англomовних жінок і відсутнє в більшості чоловіків [Lakoff, 1973, 45-79]. На фонетичному рівні в *жіночому мовленні* виділяється традиційна й наближена до стандарту вимова, іноземний акцент, перевага висхідним хезитаційним тонам. На лексичному рівні виявлені такі особливості:

- специфічний вокабуляр, що включає такі теми, як мода, кулінарія, дизайн;
- уживання кваліфікаторів-інтенсифікаторів, що підсилюють оцінку, й модераторів, які позначають приблизність оцінки;
- слова, що виражають сильні позитивні емоції;
- епістемічні модальні форми;
- надлишкові форми ввічливості;
- евфемізми.

На синтаксичному рівні виділяються розділові запитання, прохання і відповіді на запитання у формі запитань. Таким чином, до характерних рис *жіночого мовлення* відносять такі

особливості, що демонструють невпевненість жінки в собі, прагнення догодити співрозмовнику, що відбиває підлеглий статус жінки в суспільстві й пояснюється ставленням чоловіків до жінок як до маргінальної групи, котра перебуває поза межами тієї сфери, де приймаються рішення [Lakoff, 1973, 45-46].

Найрадикальніші прихильники підходу чоловічого домінування вважають мову продуктом, створеним чоловіками й для чоловіків, що ускладнює жінкам адекватно виражати свої думки [Spender, 1985, 14]. У руслі підходу домінування аналізуються, як правило, ситуації різностатевої комунікативної взаємодії, де порівняння поведінки чоловіків-мовців і жінок-мовців проводиться з погляду співвіднесення їхнього статусу в суспільстві. Вивчення особливостей вербального спілкування дозволяє провести паралель між різностатевою (коли учасниками спілкування є чоловік і жінка) й асиметричною комунікацією (тобто такою, в якій комуніканти перебувають на різних сходах соціальної драбини). При цьому чоловік розглядається як комунікант, що контролює хід спілкування [O'Barr, Atkins, 1980, 94]. Відповідно, робиться висновок, що стать чоловіків функціонує як фактор, що визначає їх домінуючий статус [West, 1984, 87-106].

Прихильники підходу чоловічого домінування розглядають ієрархічну природу відносин між чоловіками та жінками як першочерговий фактор, який призводить до розбіжностей у поведінці комунікантів, пов'язуючи підпорядкування з жіночою позицією і домінування з чоловічою. Найбільша вада цього підходу полягає в розгляді чоловіків і жінок як гомогенних груп, розбіжності всередині яких ігноруються. Д.О. Добровольський і А.В. Кириліна [Добровольський, Кирилина, 2000, 22] одним з основних недоліків феміністської методології, який виявився при розробці підходу домінування, вважають переоцінку значення

фактору статі серед інших екзистенційно значимих параметрів індивіда.

Прихильники *соціокультурного підходу* (socio-cultural approach) проводять аналогію між статтю і етнічним фактором. Спираючись на дослідження Дж. Гамперця, який вважає, що соціокультурне нерозуміння виникає при спілкуванні представників різних мовленнєвих культур [Gumperz, 1978, 393-409], Р. Боркер і Д. Мальц виділяють не психологічні чи соціальні розбіжності, хоча їхнє існування й визнається, а культурні розбіжності між статями [Borker, Maltz, 1982, 201]. Відповідно до такої позиції чоловіків й жінок відносять до різних соціолінгвістичних субкультур, існування яких пояснюється сегрегацією статей у дитинстві й отроцтві, що, в свою чергу, спричиняє розбіжності між чоловіками й жінками в способі організації, ведення й інтерпретації дружньої комунікативної взаємодії [Borker, Maltz, 1982, 213]. Прихильники цієї точки зору виступають проти традиційних культурних цінностей, таких як сім'я, вважаючи, що остання нав'язує людям традиційні стереотипи та моделі поведінки.

Цей підхід популярний у середовищі феміністів, оскільки дозволяє відійти від негативної характеристики комуніканта жіночої статі, що надається їй у підході чоловічого домінування, і найчастіше використовується для пояснення особливостей жіночої поведінки під час одностатевого спілкування, коли акцент роблять на дружньому характері і взаєморозумінні, що панує в одностатевоу спілкуванні [Coats, 1989, 94-121].

Критики соціокультурного підходу [Cameron, 1995, 39:] вказують на те, що не існує достатньої кількості емпіричних досліджень, які б демонстрували соціокультурне нерозуміння як результат спілкування представників протилежних статей. Крім того, наявність розбіжностей у комунікативній поведінці, обумовлених статтю мовця, не обов'язково припускає труднощі в

інтерпретації комунікативної поведінки представників протилежної статі.

Крім того, в середовищі феміністів зустрічається критика обох точок зору, тому що для них характерна постановка проблеми про особливий та маргінальний характер жіночих висловлювань, у зв'язку з чим недостатня увага приділяється аналізу комунікативної поведінки чоловіків [Johnson, 1997, 10-11]. Протиставлення комунікативної поведінки чоловіків і жінок не враховує подібностей у комунікативній поведінці статей, не розглядає варіювання комунікативної поведінки в зв'язку зі статтю адресата і контекстом ситуації, цілком зосереджуючи увагу на статі адресанта [Cameron, 1998, 444]. До уваги береться лише один фактор: соціальна нерівність статей у першому випадку і соціокультурні розбіжності в другому.

У руслі постмодерністської філософії Д. Камерон [Cameron, 1992; 1995] і Дж. Коутс [Coats, 1997, 107-129] застосували *перформативний підхід* (performing approach), відповідно до якого комунікант обирає лінгвістичні засоби, щоб створити певний образ мовця. Якщо в соціолінгвістичній традиції вважається, що комунікативна поведінка індивіда є наслідком його соціального статусу, то прихильники перформативного підходу виходять з того, що комунікативна поведінка конструює соціальний статус індивіда. Таким чином, у вербальному спілкуванні людина використовує свої висловлювання, щоб маніфестувати гендер [Johnson, 1997, 8-26]. У сучасному суспільстві особистість соціалізується через розв'язання проблем самоідентифікації, демонструючи свою приналежність до певної статі [Серова, 2001, 152]. Саме цей постулат дозволяє феміністам говорити про конструйований характер гендеру, тобто вважати головною ознакою статі не фізичні відмінності між чоловіками та жінками, а відмінності в поведінці індивідів, які за своїм бажанням конструюють, а значить, і визначають свою стать.

На думку прихильників перформативного підходу розуміння того, що людина маніфестує свій гендер у вербальній комунікації дозволяє виявити, що вважається придатним і не придатним для комунікативної поведінки протилежних статей, які норми обмежують гендерно зумовлену комунікативну поведінку і як з'являються її стереотипи в соціумі [Stokoe, 1998, 218]. Як указує Д. Камерон, різні комунікативні стратегії формуються в певних соціальних контекстах і спрямовані на розв'язання різних завдань спілкування [Cameron, 1995, 40]. Таким чином, прихильники перформативного підходу не розглядають гендер як єдиний фактор, що стимулює поведінку комунікантів, а визнають його взаємодію з іншими соціальними характеристиками й ситуацією спілкування.

Дослідження проблеми мова і стать є досить актуальним в сучасному мовознавстві, коли стать розглядають як один із параметрів, що впливають на поведінку комуніканта в процесі спілкування.

Сучасні соціолінгвістичні розвідки

Наразі немає сумнівів, що мова з'являється та розвивається у суспільстві, обслуговує це суспільство і є соціальним явищем. За допомогою мови накопичуються, зберігаються та передаються знання. Мова впливає на суспільство, в якому функціонує. Літературна норма впливає на сферу побутового спілкування, підвищує культурний рівень мовців. Неологізми, які відтворюють реальність, що розвивається, допомагають людям точніше виражати свої почуття. З іншого боку, розвиток суспільства, ті зміни які в ньому відбуваються впливають і на саму мову. Саме тому зв'язки мови та суспільства, їх взаємний вплив цікавили лінгвістів з давніх часів.

Сьогодні соціолінгвістика як галузь мовознавства досліджує мову у її зв'язку із суспільством, яке вона обслуговує. Хоча соціальне дослідження мови почалося ще у Давній Греції, особливий розквіт соціолінгвістичних розвідок почався у 50-60-х роках XX століття, коли стало можливим, особливо у США провести великі емпіричні дослідження мовлення представників непривілейованих верств населення, а саме представників робітничого класу та афро-американської спільноти з метою поліпшення освітньої політики [Labov, 1972; Fasold, 1972].

Сьогодні соціолінгвістика фокусує свою увагу на залежності мовлення людини від її приналежності до певного прошарку суспільства, її вікових, гендерних, освітніх та інших демографічних характеристик; мовній варіативності, мовній політиці та мовному плануванні, діалектному розмаїтті мови, комунікативній поведінці та типах комунікативної ситуації спілкування.

Один з корифеїв радянської соціолінгвістики Л.Б. Нікольський зауважує, що для соціолінгвістики цікавими є ті мовні явища і процеси, які зумовлені і пояснюються соціальними факторами прямо та безпосередньо [Никольский, 1976]. Таким чином, соціолінгвістика аналізує функції мови у суспільстві (як загальні функції, так і часткові – соціальні), форми існування мови, сфери спілкування та форми існування мови, функціональну стратифікацію мови, мовні ситуації, методи і прийоми соціолінгвістичного дослідження мов, коли дослідник відштовхується від мови і рухається до соціальної структури суспільства або навпаки.

В американській соціолінгвістиці були глибоко розроблені проблеми співвідношення мовної норми та мовленнєвої поведінки. Різноманітні дослідження мовлення афроамериканців та представників робітничого класу, проведені в США [див., напр., Shuy, Wolfram, 1969] показали, що певні мовні варіанти

стають індикаторами, вживання яких корелює з приналежністю до певного класу або іншою статусною характеристикою мовця. Індикатор не має стилістичного варіювання, тобто його вживання не залежить від формального або неформального характеру ситуації спілкування. Індикатор стає маркером, якщо він має стильове варіювання, тобто вживається у формальній ситуації спілкування.

Стереотипи мовленнєвої поведінки з'являються, коли певні соціолінгвістичні маркери стають надбанням суспільної свідомості і асоціюються з певним прошарком суспільства. Вони демонструють уявлення людей про мовну норму, хоча, зазвичай, з нею не співпадають і є заснованими на мовленнєвих навичках попереднього покоління. Іншими словами, певні цінності, що асоціюються у суспільстві з представниками певного класу, переносять на мовні варіанти, які вживають представники цього класу. Ці варіанти вважаються престижними і представниками інших класів, особливо нижчих за статусом, і вживання мовних престижних форм підвищує статус мовця [Белл, 1980].

Серед проблем, які розробляються соціолінгвістами, статусна чутливість мовця. Емпіричні дослідження П.Траджіла, С.Ромейн, Р.Макаулея показують, що людина не завжди впевнена в тому, що її статус може бути виражений за допомогою займаної посади, походження і рівня освіти [Trudgill, 1978; Romaine, 1978; Macculey, 1972]. Певні лінгвістичні змінні можуть ставати об'єктом соціального впливу, коли соціальні цінності пов'язуються з лінгвістичними параметрами. Якщо деяка група мовців уживає певний мовний варіант, то соціальні цінності, що пов'язуються з цією групою, переносяться на даний варіант. Таким чином, уживання нормативних або престижних варіантів вимови, інтонаційних зразків пояснюється прагненням усталити свій статус мовними засобами, а також чутливістю комунікантів до соціального тиску. З погляду ставлення інформантів до

нормативних мовних варіантів, показовим є самооцінний тест, у ході якого виявляється, що інформанти не завжди адекватно прогнозують своє вживання нормативних форм [Macauley, 1973].

В англomовному суспільстві вживання вернакулярних (ненормованих) мовних варіантів традиційно асоціюється з висловлюваннями представників робітничого класу, що відкидають стандартні форми і віддають перевагу регіональним діалектам. Комунікативна поведінка робітників, як і деякі інші аспекти їхньої культури, в англomовному суспільстві асоціюються з маскулінністю. Наприклад, така характерна риса поведінки робітничого класу як грубість, водночас, досить широко визнається бажаною чоловічою характеристикою.

Британські соціолінгвісти, зокрема Мілрой, розробляють *соціолінгвістичне поняття мережі*, під якою розуміють структуру використання каналу комунікації між окремими членами групи. У сільській громаді й традиційній робочій спільноті всі індивіди знають один одного і виявляються інтегрованими в щільну мережу, що функціонує як механізм, який насаджує норми поведінки, а якщо йдеться про мову, то мовну норму. Для робітничого класу такою нормою є вживання вернакулярних (ненормативних) форм. У традиційній робочій спільноті діяльність чоловіків і жінок значно різниться, тому й існує чітка гендерна поляризація. Чоловіки, що належать до мереж високої щільності (працюють і відпочивають разом), демонструють уживання великої кількості ненормативних форм, тоді як жінки, що належать до менш щільних мереж (не працюють разом), уживають їх меншу кількість. Таким чином, комуніканти, інтегровані в щільні мережі робочої чи сільської громади, зазнають сильного утиску з її боку і демонструють високу частотність уживання вернакулярних форм. Комуніканти, слабо інтегровані в громаду, демонструють низький відсоток їх уживання [Milroy, 1978].

Соціальні зміни, що надають представникам робітничої спільноти, особливо жінкам, можливість працювати в освіті, торгівлі, обслуговуванні, призводять до зміни мовного вживання. Тенденція до нормативного вжитку може бути зумовлена інтересами їхньої виробничої діяльності, а, значить, бути наслідком статевого поділу праці.

Таким чином, сучасна соціолінгвістика переймається проблемами мовного варіювання, яке зумовлене соціальними причинами.

Соціолінгвістичні методики розділяють на три групи:

- методи збору матеріалу;
- методики обробки матеріалу;
- методики оцінки достовірності даних [Беликов, Крысин, 2001, 267].

Збір матеріалу здійснюється за допомогою анкетування, опитування, спостереження, аналізу письмових джерел. Обробляють матеріал використовуючи статистичні методи, а перевіряють валідність отриманих результатів за певними критеріями, наприклад, за критерієм χ^2 -квадрат.

Організація емпіричного дослідження та оформлення його результатів

Основна вимога до наукової роботи полягає в тому, що поставлені завдання мають бути конкретними та витікати з сучасного стану досліджуваного питання та ґрунтуватись на аналізі відповідних наукових робіт.

Для науковця початківця важливим є питання, з чого почати та як організувати роботу над темою. Зазвичай, починають з ознайомлення з рівнем вирішення проблеми та її актуальності. Для цього вивчають роботи провідних фахівців галузі, які можуть стати методологічною основою дослідження. Аналіз останніх

робіт з обраної проблематики дозволяє виявити, які саме характеристики явища є досконально описаними, а які потребують додаткового дослідження, як розширився спектр проблематики у вивченні зазначеного феномену. Важливим є усвідомлення місця та значення досліджуваної проблеми у різних парадигмах (комунікативно-прагматичній та когнітивно-дискурсивній) для вирішення загального питання аналізу мови.

Теми, що не висвітлюються у сучасному мовознавстві взагалі вважаються не актуальними. Актуальність обраної теми визначається, з одного боку, рівнем інтересу до неї фахівців, а з іншого боку, тим фактом, що нерозв'язаною залишається низка проблем, пов'язаних з розробкою зазначеної теми. Актуальність теми передбачає її корисність для сучасного стану мовознавства. Важливо, щоб досліджуване явище було частотним, типовим та розповсюдженим, в такому випадку його аналіз буде сприяти загальному опису системи мови. Встановлення актуальності теми передбачає посилення на тих дослідників, які займаються її розробкою. Недостатнє висвітлення праць попередників свідчить про відсутність ерудованості у певній галузі або про недобросовісність дослідника.

Поставлена в роботі мета передбачає розв'язання низки завдань, які, в свою чергу, окреслюють план дій науковця.

Новизна роботи може мати різні аспекти, а саме, уточнення центральних понять у світлі нових даних науки, удосконалення методик дослідження, подолання труднощів, з якими не впорались попередні дослідники.

Достовірність результатів розвідки забезпечується достатнім об'ємом фактичного матеріалу, відповідністю обраних методик об'єкту та предмету дослідження.

Теоретичне значення дослідження спирається на той факт, що воно є внеском у вирішення проблем конкретних галузей мовознавства.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів та ілюстративного матеріалу у теоретичних курсах, на семінарах, у спецкурсах, практиці викладання іноземної мови, для укладання словників.

Методи дослідження визначаються метою, завданнями, об'єктом і предметом наукової розвідки, ґрунтуються на комплексному підході до аналізу певного явища та мають на меті полегшити процес отримання результатів, забезпечити їх валідність.

Об'єктом дослідження є певні мовні або мовленнєві явища.

Предметом дослідження є певні якості та характеристики об'єкта.

Матеріалом розвідки можуть слугувати тексти, словники та опитування інформантів. У роботах, що стосуються лексикології, опису окремих концептів в якості матеріалу використовуються лексикографічні джерела. Крім того, матеріал словникових статей може перевірятися і доповнюватись текстовим матеріалом. У сучасних дослідженнях широко використовуються оригінальні тексти: художні, наукові, газетні, публіцистичні, рекламні.

Якщо матеріал дослідження піддається кількісним обрахункам, використовують поняття генеральної сукупності. Остання складається з об'єктів, що підлягають аналізу і об'єднуються певними кількісними та якісними характеристиками. Об'єм генеральної сукупності залежить від об'єкту дослідження. Так, для дослідження особливостей персонажного мовлення сучасної британської драми генеральною сукупністю слугують всі тексти британських драматургів, написані за останні п'ятдесят або сто років. Якщо ж нас цікавить вербалізація певного концепту у творах окремого автора, то генеральною сукупністю будуть всі твори цього автора. У тих випадках, коли неможливо шляхом суцільної вибірки проаналізувати досліджуваний матеріал, з генеральної сукупності

обирають одиниці так, щоб максимально об'єктивно і надійно відобразити ознаки зазначеної сукупності. В результаті виникає вибірка, яка об'єднує відібрані для аналізу елементи.

До матеріалу висувається ряд вимог, що пов'язані з організацією вибірки. Перш за все матеріал має бути однорідним. Найбільшою однорідністю відрізняються тексти певного функціонального стилю. Проте певні відмінності існують і в межах стилю, наприклад, в науковому стилі існують суттєві відмінності між філологічним та математичним підстилями. Тематична обмеженість текстів є важливою при дослідженні наукових та публіцистичних текстів.

Якщо говорити про художню прозу, то однорідними будуть тексти авторів, що належать до однієї школи або літературної течії, тобто однорідність забезпечується жанровою обмеженістю текстів. Відповідно найбільш однорідними будуть тексти одного автора. Якщо ж дослідження має на меті дослідити відмінності різних функціональних стилів, то неоднорідність текстів обумовлюється метою аналізу. У такому випадку публіцистичні, наукові та художні тексти обирають у рівному співвідношенні або художніх текстів беруть у два-три рази більше за інші. Однорідність вибірки забезпечується також часовими межами обраного матеріалу, які залежать від рівня мови, що описується. Коли йдеться про дослідження розмовної лексики, найпридатнішим для опису вважається матеріал, написаний протягом тридцяти років, тобто протягом свідомого життя одного покоління. У той же час для тих функціональних стилів, де зміни у лексиці відбуваються скоріше чи повільніше межі можуть регулюватись в той чи інший бік. Так, якщо обирають газетний матеріал, лексика якого змінюється найшвидше, час обмежують п'ятью, максимум десятьма роками. Для художньої прози допустимим є час у сто років.

Іншою важливою умовою, що висувається до матеріалу дослідження є репрезентативність вибірки, яка максимально точно моделює якісні та кількісні характеристики генеральної сукупності та забезпечується правильним підбором матеріалу та рівномірним його розподілом по генеральній сукупності.

Вибірка може бути організована певним чином. Суцільна вибірка передбачає фіксацію всіх випадків появи певного явища у тексті, словнику. Механічна вибірка забезпечує розподіл одиниць, що досліджуються рівномірно по генеральній сукупності. Практика показує, що це основний спосіб організації вибірки, коли елементи для аналізу обираються у певному порядку, який визначає сам дослідник. Наприклад, якщо вибірка формується на базі словника ідіом, то обирається кожна п'ята ідіома. Кластерний спосіб організації вибірки стосується не одиниць, що аналізуються, а відрізків текстів, з яких їх отримують. Наприклад, досліджувані одиниці обираються з певної газети за перше чило кожного місяця. Зональна вибірка є певною зоною генеральної сукупності, наприклад, твори одного жанру чи одного автора. Довільна вибірка дозволяє обирати одиниці для аналізу навмання.

Оформлення результатів наукового дослідження відбувається відповідно до певних вимог, а робота має певну композицію. Дипломне дослідження складається з переліку умовних скорочень та позначень, вступу, двох або трьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та списку джерел ілюстративного матеріалу.

У вступі обґрунтовується вибір теми дослідження, її актуальність, розкривається сутність і стан досліджуваної наукової проблеми, визначається мета, завдання, об'єкт, предмет роботи, описується матеріал і методи дослідження, висвітлюється його новизна, теоретичне і практичне значення, подаються дані

про публікації та апробацію результатів дослідження, формулюються положення, що виносяться на захист.

Зазвичай робота складається з двох або трьох розділів, які діляться на параграфи. Параграфи починаються з повідомлення про те, чому вони присвячені, а закінчуються висновками. Наявність висновків в кінці кожного параграфу полегшує формулювання висновків до розділу та загальних висновків.

У першому розділі описується методика дослідження, визначаються основні його поняття, уточнюється термінологічний апарат, систематизуються підходи до аналізу досліджуваного явища.

У другому та третьому розділах аналізується досліджуване явище.

Кожен з розділів закінчується висновками з розділу, які відображують матеріал розділу. Висновки не мають посилань і не презентують матеріал, який не був описаний в розділі.

У загальних висновках підводяться підсумки проведеного дослідження та окреслюються перспективи подальших розвідок у руслі обраної тематики.

Список використаних джерел укладається в алфавітному порядку, спочатку перераховуються джерела надруковані кирилицею, потім – латиницею. Джерела повинні мати інформацію про місто, видавництво, рік видання та кількість сторінок. Найповніша інформація про вимоги до оформлення списку літератури надається Бюлетнем ВАК України.

Якість оформлення роботи пов'язана із володінням метамовою дослідження. Під останньою розуміють мову, що використовується для опису іншої мови. Метамова лінгвістики включає термінологію, загальнонаукову лексику, буквенну символіку та графіку. Термінологічний апарат лінгвістики є недосконалим, оскільки існує декілька систем термінів, що пояснюється існуванням великої кількості шкіл та напрямів у

сучасному мовознавстві. Як наслідок існує синонімія термінів. Наприклад, галузь лінгвістики, що досліджує відношення мови та статі людини отримала назви гендерної лінгвістики, термін, що вживається у вітчизняному мовознавстві, та лінгвістичної гендерології (термін А. Кириліної). Остання назва є більш популярною в Російській Федерації. Інша проблема пов'язана з тим фактом, що різні школи вкладають різне значення у певний термін, що викликає необхідність уточнювати, що саме дослідник має на увазі. Буквенна символіка поділяється на традиційну та індивідуально-авторську, яка використовується відповідно до мети та завдань дослідження. Буквенні аббревіатури, тобто скорочення термінологічних словосполучень є досить поширеними у сучасних розвідках, оскільки економлять час та місце і спрощують сприйняття тексту. З іншого боку, занадто довгі аббревіатури (більше трьох букв) утруднюють сприйняття. Загальне правило використання скорочень полягає в тому, що всі вони відображаються у списку скорочень і пояснюються під час першого вживання. Таблиці та графіки дозволяють зробити результати дослідження більш наглядними і можуть бути дуже ефективними.

Плани семінарських занять Семінар №1.

План

Наукові дослідження в мовознавстві

1. Особливості наукових досліджень в лінгвістиці.
2. Основні поняття наукового дослідження.
3. Вибір адекватної методики.
4. Вимоги, що висуваються до наукового дослідження.
5. Планування роботи.
6. Метамова дослідження.
7. Загально-наукові методи дослідження.
8. Методи дослідження в мовознавстві.

Питання для обговорення

Труднощі вибору адекватної методики дослідження
 Опрацювання наукової літератури.
 Формулювання гіпотези дослідження.
 Визначення актуальності теми.
 Особливості гіпотетико-дедуктивного методу.
 Підходи до визначення описового методу.
 Структурний метод. Зв'язок методу та методик аналізу.
 Розмежування у вітчизняному мовознавстві понять метод та методики.

Основні поняття

Гіпотеза, науковий метод, загальнонаукові методи, специфічні методи, методики лінгвістичного дослідження, наукова новизна, актуальність, практичне значення, теоретична значущість, метамова, скорочення, графічна мова. Індукція, дедукція, синтез, аналіз, трансформація.

Реферати та повідомлення

Вимоги, що висуваються до написання магістерської роботи.

Вимоги, що висуваються до оформлення результатів дисертаційних досліджень.

Історія структурного методу.

Описовий метод в історії мовознавства.

Методики американського дескриптивізму.

Когнітивний аналіз.

Лінгвокультурологічний аналіз.

Гендерний аналіз.

Концептуальний аналіз.

Дискурсивний аналіз.

Компонентний та контекстуальний аналізи.

Завдання для самостійного опрацювання

1. Визначте актуальність магістерського дослідження на тему: Стратегії спонукання у міжгендерному дискурсі персонажів сучасної англomовної прози. В чому полягає наукова новизна дослідження? Які методики лінгвістичного аналізу можуть бути використані у дослідженні?

2. Визначте практичне значення дипломної роботи на тему: Предметний код англійської фразеології. У які галузі мовознавства зробить внесок ця робота?

Література

1. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике. – М., 1991. – С. 8-9; 34-36; 39-41; 46-56; 63-70; 72-83; 84-94.

2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. – К., 1999. – С. 207-240.

Запитання для самоконтролю

1. Особливості наукових досліджень в лінгвістиці.
2. Основні поняття наукового дослідження.
3. Різниця між термінами метод, методологія, методика.
4. Вибір адекватної методики.
5. Вимоги, що висуваються до наукового дослідження.
6. Планування роботи.
7. Метамова дослідження.
8. Як обрати методику дослідження.
9. Гіпотетико-дедуктивний метод.
10. Загально-наукові методики дослідження.
11. Описовий метод.
12. Порівняльно-історичний метод.
13. Структурний метод та його методики.
14. Порівняльне дослідження мов.
15. Функціональні методи.
16. Методики американського структуралізму.
17. Дескриптивний аналіз.
18. Трансформаційний аналіз.
19. Аналіз за безпосередніми складниками.
20. Дистрибутивний аналіз.
21. Компонентний і контекстуальний аналіз.
22. Основні прийоми дослідження лексики.
23. Когнітивний та концептуальний аналіз.
24. Дискурсивний аналіз.
25. Методики маргінальних галузей мовознавства: соціолінгвістики, лінгвокультурології, прагмалінгвістики, комунікативної лінгвістики, теорії міжкультурної комунікації, психолінгвістики, гендерної лінгвістики.
26. Можливість кількісного аналізу мови.
27. Мова як дифузна система, фактори, що впливають на її функціонування.

28. Історія лінгвостатистики.
29. Галузі застосування статистичних методів.
30. Умови вірогіднісно-статистичного дослідження мови та мовлення.
31. Лінгвостатистичний експеримент.
32. Генеральна сукупність.
33. Вибірка та вимоги до її організації.
34. Визначення зони дослідження у межах генеральної сукупності.
35. Способи організації вибірки.
36. Організація механічної та випадкової вибірки.
37. Одиниці аналізу.
38. Статистична оцінка.
39. Порівняння середніх вибірових частот частотних рядів.
40. Симптоматична статистика.
41. Основні поняття статистичного аналізу: частота, середня частота, відхилення від середньої частоти.
42. Визначення середнього квадратичного відхилення.
43. Ймовірнісна помилка у визначенні середньої частоти.
44. Статистична оцінка розходжень між вибіровими частотами (критерій χ^2 -квадрат).
45. Поняття ступенів волі.
46. Квадратичне відхилення долей.

Список рефератів

1. Особливості використання загальнонаукових методів у лінгвістиці.

2. Питання про описовий метод у лінгвістиці.

3. Історія порівняльно-історичного методу.

4. Галузі застосування методик структурного методу.

5. Формалізовані методики американського структуралізму.

6. Методики генеративної лінгвістики Н. Хомського.

7. Типологічний метод у мовознавстві.

8. Особливості дослідження лексики у сучасній лінгвістиці.

9. Методики дослідження у фонетиці.

10. Когнітивний аналіз.

11. Дискурсивний аналіз.

12. Концептуальний аналіз.

13. Гендерний аналіз.

14. Лінгвокультурологічний аналіз.

15. Методики дослідження міжкультурної комунікації.

16. Квантитативна лінгвістика.

17. Експеримент у лінгвістиці.

18. Особливості дослідження невербальної поведінки.

19. Соціолінгвістичний аналіз.

20. Прагмалінгвістичний аналіз.

21. Проблеми та перспективи комп'ютерної лінгвістики.

22. Проблеми функціональної лінгвістики.

23. Теорія поля та її застосування в лінгвокультурології, лексикології та функціональній лінгвістиці.

24. Теорія методу в сучасній лінгвістиці.

25. Американський дескриптивізм.

Література

- Алмоний. Комментарий к “Об истолковании” Аристотеля // Античные теории языка и стиля. – С.-Пб, 1996. – С. 79-84.
- Апресян Ю.Д. Экспериментальное исследование семантики русского глагола. – М., 1967.
- Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике. – М., 1991.
- Арутюнова Н. Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 136 – 137.
- Бакушева Е.М. Особенности эмоциональной речи мужчин и женщин (на материале французского языка) // Язык и эмоции: Сб. науч. тр. – Волгоград, 1995. – С. 32-37.
- Беликов В.И., Крысин Л.П. Социоллингвистика. – М., 2001.
- Белл Р. Социоллингвистика. Цели, методы и проблемы. – М., 1980.
- Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М., 1974.
- Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание. – М., 1979.
- Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти. – Донецьк, 2002.
- Близнюк О.О. Концепти *життя* і *смерть*: лінгвокультурологічний аспект (на матеріалі паремійного фонду української та італійської мов): Автореф. ... дис. канд. філол. наук. – К., 2008.
- Бондаренко Я. А. Дискурс акцентированных языковых личностей: коммуникативно-когнитивный аспект (на материале персонажной речи в современной американской художественной прозе): Автореф. ... дис. канд. филол. наук. – К., 2002.
- Борисенко Н.Д. Гендерні стратегії спілкування у дискурсі персонажів британської драми // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – К, 2007. - Вип. 21. - Ч.1. - С. 87-92.
- Вежицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / Пер. с англ. А. Д. Шмелёва. – М., 2001.
- Воркачев С. Г. Концепт счастья: понятийный и образный компоненты // Известия РАН. Серия лит-ры и языка - 2001. - Т. 60, № 6. - С. 47-58.
- Воробьев В.В. Лингвокультурология. – М., 2008.
- Головин Б.Н. Язык и статистика. . – М.: Просвещение, 1971.
- Горошко Е.И. Особенности мужского и женского вербального поведения: (психоллингвистический анализ): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.19 / Институт языкознания РАН. – М., 1996.
- Добровольский Д.О., Кирилина А.В. Феминистская идеология в гендерных исследованиях и критерии научности // Гендер как интрига познания / Под ред. А.В. Кирилиной. – М., 2000. – С. 19-35.
- Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография. – М., 2010.

Кирилина А.В. Гендерные аспекты языка и коммуникации: Автореф. дис... докт. филол. наук: 10.02.19 / Моск. гос. лингв. ун-т. – М., 2000.

Кодухов В.И. Общее языкознание. – М., 1974.

Козачишина О.Л. Відображення особливостей мовної картини світу жінки-письменниці в авторській образності (на матеріалі сучасних американських коротких оповідань) // Наукові записки. Сер. Філологія. – Вінниця, 2001. – Вип. 3. – С. 233-237.

Кочерган М.П. Загальне мовознавство. – К., 1999.

Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства. – К., 2006.

Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? – М., 2003.

Кубрякова Е.С. О типах дискурсивной деятельности // Лексика в ранних типах дискурса // Весник МГЛУ. – Вип. 478. – 2003. – С.5-10.

Кузнецова Э.В. Метод ступенчатой идентификации в описании лексико-семантической группы // Межвузовская конференция по порождающей грамматике. – Тарту, 1967.

Леви-Строс К. Структурная антропология. – М., 1985.

Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике. – Винниця, 2007.

Мартинюк А.П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англomовного публіцистичного дискурсу). Автореф. дис... д. філол. наук: 10.02.04 / КНУ ім. Т.Г. Шевченка. – К., 2006

Мартинюк А.П., Пищикова К.В. Гендерні комунікативні стратегії в дискурсі // Актуальні проблеми теорії комунікації та викладання іноземних мов: Вісник ХДУ. Сер. романо-германськ. філол. – Харків: Константа. – 1998. – №424. – С. 81-85.

Мартысюк Н.П. Стратегии речевого поведения как отражение гендерных социальных ролей (в ситуации конфликта): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Минск. гос. лингв. ун-т. – Минск, 2001.

Никольский Л.Б. Синхронная социолингвистика. – М., 1976.

Панасенко Н.І. Гендерні стратегії пісенного дискурсу (лінгвістичний та культурологічний аспекти) // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К, 2002. – №7. – С. 414-421.

Перебийніс В.І. Статистичні методи для лінгвістів (посібник). – Вінниця: Нова книга, 2001.

Петренко І.В. Лінгвоакустичні характеристики паузації в сучасному англomовному лекційному дискурсі: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 2000.

Пироженко О. Г. Когнітивні аспекти вербалізації концепту НЕПРАВДИ у діалогічному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. ... дис. канд. філол. наук. – Харків, 2001.

Попова З.Д., Стернин И.А. Лексическая система языка: Внутренняя организация, категориальный аппарат и приемы описания. – М., 2010.

Потапов В.В. Язык женщин и мужчин: фонетическая дифференциация // Известия РАН. Серия лит-ры и языка, 1997. –Т. 56, №3. – С. 52-62.

Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / МОН України. – Полтава, 2008.

Семчинський С.В. Загальне мовознавство. – К., 1996.

Серова И.Г. Гендерные стратегии речевого поведения и проблемы самоидентификации // Язык как функциональная система: Сб. науч. тр. – Тамбов, 2001. – С. 151-155

Сэпир Э. Мужской и женский варианты речи в языке яна // Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М., 1993.

Табурова С.К. Эмоциональный уровень мужской и женской языковой личности и средства его выражения (на материале пленарных дебатов бундестага): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.19 / Моск. гос. лингв. ун-т. – М., 1999.

Телия В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры // Фразеология в контексте культуры. – М., 1999. – С. 13–24.

Федотова М.Е. Наименование лиц женского пола по профессии в современном немецком языке: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – М., 1999

Холод А.М. Речевые картины мира мужчин и женщин. – Днепропетровск, 1997.

Хроленко А.Т. Основы лингвокультурологии: Учебное пособие. – М., 2005.

Цурикова Л.В. Проблемы естественности дискурса в межкультурной коммуникации. – Воронеж, 2002.

Щерба Л.В. О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании // Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Л., 1974. – С. 24-39.

Adler M.K. Sex Differences in Human Speech. A Sociolinguistic Study. – Hamburg, 1978.

Borker R.A., Maltz D.N. A Cultural Approach to Male-Female Miscommunication // Language and Social Identity / Ed. by J. Gumperz. – Cambridge, 1982. – P. 196-216.

Borneman E. Das Patriarchat. Ursprung und Zukunft unseres Gesellschaftssystems. – Frankfurt / Main, 1986.

Cameron D. Feminism and Linguistic Theory. – L., 1992.

Cameron D. Gender, Power, and Pragmatics: “Is there any ketchup, Vera?” // Discourse and Society. – 1998. – №9 (4). – P. 437-456.

Cameron D. Rethinking Language and Gender Studies: Feminism into the Nineties // *Language and Gender: Interdisciplinary Perspectives* / Ed. by S. Mills. – L., 1995. – P. 31-44.

Coats J. Gossip Revisited: Language in All-female Groups // *Women in their Speech Communities* / Ed. by J. Coats, D. Cameron. – L., 1989. – P. 94-121.

Coats J. One-at-a-time. The Organisation of Men's Talk // *Language and Masculinity* / Ed. by S. Johnson, U. Meinhof. – Oxford, Cambridge (Mass.), 1997. – P. 107-129.

Edelsky C. Acquisition of an Aspect of Communicative Competence: Learning What it Means to Talk Like a Lady // *Child Discourse* / Ed. by S. Ervin-Tripp, C. Mitchel-Kernan – N. Y., 1977. – P. 225-243.

Fasold R. Tense Making in Black English: A Linguistic and Social Analysis. – Washington D. C., 1972.

Gumperz J.J. Dialect and Conversational Influence in Urban Communication // *Language in Society*. – 1978. – №7 (3). – P. 393-409.

Jespersen O. Language. Its Nature, Development and Origin. – L., 1964.

Johnson S. Theorizing Language and Masculinity. A Feminist Perspective // *Language and Masculinity* / Ed. by S. Johnson, U. Meinhof. – Oxford, Cambridge (Mass.), 1997. – P. 8-26.

Labov W. Sociolinguistic Patterns. – Philadelphia, 1972.

Lakoff R. Language and Women's Place. – N.Y., 1975.

Lakoff R. Language and Women's Place // *Language in Society*. – 1973. – №2 (1). – P. 45-79.

Lakoff R. Women's Language // *Language and Style*. – 1977. – №10 (4). – P. 222-248.

Levin L., Crockett H. J. Speech Variations in a Piedmont Community: Postvocalic [r] // *Explorations in Sociolinguistics* / Ed. by S. Lieberman. – The Hague, 1966.

Levitskiy A.E., Slavova L.L., Borisenko N.D. Linguistics. – K., 2006.

Macaulay R. Language, Social Class and Education: A Glasgow Study. – Edinburgh, 1977.

Macaulay R. Variation and Consistency in Glaswegian English // *Sociolinguistic Patterns in British English* / Ed. by P. Trudgill. – L., 1978. – P. 132-143.

Milroy L. Belfast: Change and Variation in an Urban Vernacular // *Sociolinguistic Patterns in British English* / Ed. by P. Trudgill. – L., 1978. – P. 19-36.

O'Barr W.M., Atkins B.K. 'Women's Language' or 'Powerless Language' // *Women and Language in Literature and Society* / Ed. by S. McConnell-Ginet, R. Borker, N. Furman. – N.Y., 1980. – P. 93-100.

Romaine S. Postvocalic [r] in Scottish English: Sound Change in Progress? // Sociolinguistic Patterns in British English / Ed. by P. Trudgill. – L., 1978. – P. 144-157.

RP Accented Speech: The Voice of Perceived Androgyny / O. Elyan, P. Smith, H. Giles, R. Bourhis. // Sociolinguistic Patterns in British English / Ed. by P. Trudgill. – L., 1978. – P. 122-131.

Shuy R., Wolfram W. Linguistic Correlates of Social Stratification in Detroit Speech. – Washington D. C., 1967.

Spender D. Man Made Language. – L., N.Y., 1985.

Stockoe E.H. Talking about Gender: The Conversational Construction of Gender Categories in Academic Discourse // Discourse and Society. – 1998. – № 9 (2). – P. 217-240.

Trudgill P. Sex, Covert Prestige and Linguistic Change in the Urban British English // Language in Society. – 1972. – №1. – P. 179-195.

Trudgill P. Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society. – L.: Penguin Books, 1984.

Trudgill P. The Social Differentiation of English in Norwich. – Cambridge: Camb. Univ. Press, 1974.

West C. When the Doctor is a Lady // Symbolic Interaction. – 1984. – №7 (1). – P. 87-106.

Wolfram W. A. Sociolinguistic Description of Detroit Negro Speech. – Washington (D. C.), 1969.

Борисенко Наталія Дмитрівна

Методика проведення наукових досліджень

Навчально-наукове видання